

børn i SORG

*Skolebestyrelsens arbejde
med principper og
handleplaner*

Udgivet af Danmarks Lærerforening

Hæftet er skrevet og redigeret af Ingelise Andersen, Skole og Samfund, Per Bøge, Kræftens Bekæmpelse og Thomas Seeberg, Danmarks Lærerforening.

Tak til Gistrup Skole, Hadsten Skole og Parkskolen i Struer, der velvilligt har stillet deres planer til rådighed.

© Copyright 2000.

Citater fra hæftet tilladt med kildeangivelse. Hæftet kan frit kopieres i forbindelse med arbejdet med at udarbejde omsorgsplaner.

Layout: Stig Nielsen

ISBN 87-7921-014-7

Adresser

Danmarks Lærerforening

Vandkunsten 12, 1467, København K, 33 69 63 00, www.dlf.org

Kræftens Bekæmpelse

Strandboulevarden 49, 2100 København Ø, 35 25 75 00, www.cancer.dk

Skole og Samfund

Gl. Kongevej 140A, 1850 Frederiksberg C, 33 26 17 21, www.skole-samfund.dk

Forord

At børn kan rammes af sorg, kan ingen umiddelbart forhindre. Men som voksne har vi alle et ansvar for, at barnet ikke føler sig isoleret i en uoverskuelig situation.

Børn kan befinde sig i forskellige former for sorg. Det kan for eksempel være i forbindelse med dødsfald i familien, blandt kammerater eller på skolen, skilsmisse, langvarig sygdom blandt de nærmeste eller mere socialt betingede kriser som for eksempel misbrug i hjemmet.

Skolen fylder en stor del af et barns hverdag og må derfor medvirke til at ledsage børn gennem kriser. Det er vigtigt, at skolen er parat og rustet til at træde til i disse situationer. Det er samtidig vigtigt at understrege, at den hjælp, skolen umiddelbart kan tilbyde, tager udgangspunkt i den medmenneskelige støtte.

Skolebestyrelsen kan vedtage principper for hjælp til børn i krise og tilse, at der aftales klare handleplaner for, hvordan krisesituationer blandt skolens elever håndteres. Skolebestyrelsen kan i den forbindelse få afklaret og kortlagt hvilke ressourcepersoner, der er til rådighed på skolen, i kommunen og lokalområdet som helhed.

Danmarks Lærerforening, Kræftens Bekæmpelse og Skole og Samfund har i samarbejde udarbejdet »Børn i sorg - skolebestyrelsens arbejde med principper og handleplaner«. Skolebestyrelsen får i materialet inspiration til arbejdet samt eksempler på, hvordan nogle skoler allerede har gjort.

Det er vigtigt, at vi gennem et fælles ansvar tager os af og hjælper de børn, som rammes af en sorg i livet.

Danmarks Lærerforening

Kræftens Bekæmpelse

Skole og Samfund

Anni Herfort Andersen
formand

Hanne Brandt
formand

Thomas Damkjær Petersen
landsformand

Børn, sorg og skole

Hvordan kan skolen tage sig af børn og unge i sorg?

Hvert år mister over 4.000 danske børn deres far eller mor ved død. Det svarer til, at der i hver eneste klasse vil være en elev, som mister sin mor eller far, inden udgangen af niende klasse.

Hvert år dør omkring 500 børn i den skolesøgende alder. Det svarer til, at hver femte danske skole mister en elev hvert år.

Og i Danmark lever 350.000 af landets 1,1 million børn i dag adskilt fra den ene eller begge forældre, typisk på grund af skilsmisse. Hvert tredje danske barn er altså skilsmissebarn.

Hvordan kan skolen bidrage til at hjælpe barnet i sådanne situationer?

Regeringens Folkesundhedsprogram 1999-2008 nævner bl.a.:

Der bør udarbejdes kriseberedskabsplaner eller omsorgsplaner på alle skoler. Det er et væsentligt sundhedsfremmende tiltag, at alle skoler forholder sig til og lægger planer for, hvordan de vil handle i tilfælde af, at skolens eller institutionens børn, elever eller forældre samt personale kommer i svære livssituationer. Det kan for eksempel være dødsfald, alvorlige ulykker, selvmordsforsøg eller selvmord, skilsmisse mv. Det at have en handleplan giver den enkelte tryghed som basis for handling i stedet for, at situationen skaber afstand og »usynliggørelse« af de eller dem, som er ramt. Skoler og institutioner bør opfordres til at udarbejde sådanne handleplaner.

Når livet gør ondt, er det hos vores nærmeste vi henter den bedste støtte. Sådan er det for os voksne, og sådan burde det også være for vore børn.

Men børn og unge, der oplever svære livssituationer, f.eks. skilsmisse, livstruende sygdom, tabet af en far, en mor, en søster, en bror, eller en nær ven, har langt fra altid mulighed for at finde den hjælp, de har behov for, inden for hjemmets fire vægge. Tiden med opbrud i familien, langvarig sygdom eller død er voldsomt belastende for den eller de efterladte forældre, og ofte formår de ikke at tale med børnene om den sorg og fortvivlelse, som også børnene må leve med.

Børn er solidariske med deres forældre, og vil ikke pålægge dem yderligere sorg i en svær situation. Derfor skjuler de deres følelser og behov, og så tror mange, at de ikke behøver hjælp. Men det er ikke tilfældet, tværtimod. Alt for ofte overlader forældre børn til deres egne tanker, i heldigste fald er der andre voksne, som tør tale med børnene om deres problemer.

Fem af ugens syv dage, er børnene i langt højere grad sammen med deres lærere og pædagoger, end de er med deres forældre. Voksne, der har ansvaret for børn i den tid, de er væk fra hjemmet, er derfor særdeles centrale i børnenes liv. Det medfører et stort ansvar. Ikke mindst i situationer, hvor børnene er udsat for svære hændelser som sygdom og død. Så har de i meget høj grad brug for fællesskabet med de voksne, de omgås i hverdagen.

Mange voksne er tilsyneladende ikke parate til at forholde sig til den sorg, de møder hos børn, som mister. I afmagt vælges ofte den eneste løsning, som ikke duer – nemlig at lade som ingenting. Det er en stor misforståelse at tro, at børn kan beskyttes fra den del af virkeligheden, som handler om tab, sorg og død blot ved, at vi ikke inddrager dem og skjuler vores egne følelser for dem. Den eneste beskyttelse, børnene har i disse situationer, er netop fællesskabet med os. Og de har tårnhøje forventninger om, at vi påtager os dette ansvar. Derfor er det også skolens ansvar at sikre, at ingen børn lades alene med deres sorg.

Det er ikke en opgave, den enkelte skal stå alene med. Forudsætningen for at kunne yde en god, aldersvarende hjælp til barnet er, at den bygger på en fælles erkendelse af, at det er hele skolens ansvar at komme børn i sorg i møde. Det betyder også, at det er legalt åbent at erkende sin afmagt og at søge hjælp og støtte blandt kolleger, ledelse og andre resursepersoner.

Grundlaget for, at dette kan gennemføres i praksis, er, at man sammen har drøftet problemernes vigtighed og omfanget af dem. På den måde vil det forhåbentligt stå klart for alle, at børns sorg er et fælles ansvar, hvor fælles rammer at handle ud fra kan være en god støtte. Ikke to situationer er ens. De praktiske omstændigheder omkring den enkelte hændelse, forskellige familiemønstre, kulturelle og etniske forskelle o.m.a. gør, at man må handle forskelligt fra situation til situation. Derfor er det også vanskeligt at udarbejde faste rutiner, der kan følges i alle krisesituationer. Imidlertid er det sådan, at kriseprægede situationer som regel vil få os til at reagere mere følelsesmæssigt og mindre rationelt, end vi normalt gør. Vi risikerer at tabe hovedet og må derfor tænke på forhånd, inden situationen opstår.

Ved sammen at formulere en omsorgsplan for skolens møde med børn i sorg, bliver det lidt lettere at handle den dag, det værste sker. En plan, der i store træk beskriver ansvarsfordeling, arbejdsopgaver og tidsforløb, er en god hjælp til at få krisesituationer til at forløbe hensigtsmæssigt. Og det er så langt at foretrække frem for at lade tilfældighederne råde og håbe på, at »nogen« nok gør noget.

*At støtte et barn i sorg kræver ikke, at du er overmenneske, blot at du er medmenneske.
(Undervisningsminister Margrethe Vestager)*

Et ofte overset problem

Erfaringerne fra Kræftens Bekæmpelses indsats for børn, sorg og skole viser, at tilskyndelsen til at sætte børn/sorg-temaet på dagsordenen næsten altid udspringer af konkrete hændelser, som skolen ikke har magtet at løse tilfredsstillende. Det har været kendetegnende

for henvendelserne, at de oftest er udsprunget af en eller flere ildsjæles ihærdige indsats og sjældnere af et erklæret fælles behov for retningslinjer på dette område.

Det kan være

- klasselærere som føler sig magtesløse og alene i mødet med elever der mister forældre,
- forældre som er fortvivlede, frustrerede og vrede over at skolen ikke tør tale med deres barn om tabet,
- sundhedsplejersker, som bliver opsøgt af børn med svære psykiske problemer. Børn, der ikke er blevet set, hørt og forstået omkring et forældretab eller en traumatisk skilsmisse, der kan ligge et halvt eller et helt år tilbage,
- skoleledere, der søger hjælp til at få skolen på ret køl igen efter en traumatisk trafikulykke, som pludselig har revet et eller flere børn væk og efterladt kammerater og lærere i frustration og afmagt.

Omsorgsplanen er et ledelsesansvar

Initiativet til at etablere en omsorgsplan på skolen bør tage sit udspring i skolebestyrelsens arbejde. Dette forum har det formelle ansvar for at holde fokus rettet mod skolens trivsel og har alle muligheder for at tage frustrationer og problematikker op, som viser sig i skolens dagligdag.

Det kunne i denne forbindelse være at tage initiativ til at formulere principper og retningslinjer for skolens sorgarbejde, opfordre til at gennemføre en pædagogisk dag om emnet, til nedsættelse af en arbejdsgruppe til at færdiggøre skolens plan samt i sidste instans godkende og på sigt sikre en løbende revision af planen.

Planlæg en pædagogisk dag

En skoles omsorgsplan må være baseret på en fælles erkendelse i personalegruppen, så hele skolen tager ansvar for børnene, også i svære situationer. Derfor er det processen i gruppen, der skal i centrum, når man tager fat på at etablere en omsorgsplan. Det løses bedst på en pædagogisk dag med emnet som eneste punkt på dagsordenen.

Det vil være naturligt, at samtlige personer som har deres gang på skolen, dvs. lærergruppen, det teknisk-administrative personale, ledelsen, skolebestyrelsen, sundhedsplejersken, kommunelægen, SFO-personalet, PPR, den lokale præst, m.m., inviteres til at deltage. Derved kan man opnå at udvikle fælles sprog og viden, så alle føler sig ansvarlige for planen.

Det indledende arbejde, selve processen, samt hvad en omsorgsplan i øvrigt kan rumme, er f.eks. beskrevet i Kræftens Bekæmpelses hæfte: *OmSorg Handleplan - et idékatalog for skolens møde med børn i sorg*

Nedsæt en resursegruppe

Den pædagogiske dag bør resultere i, at der nedsættes en resursegruppe, som er ansvarlig for, at erkendelse og beslutninger bliver nedfældet skriftligt, ført ud i livet og vedligeholdt. En omsorgsplan er et dynamisk og fleksibelt redskab, som løbende formes og justeres i forhold til de situationer, som opstår i skolens hverdag. Derfor er det også resursegruppens opgave at vedligeholde og justere planen, sørge for at skolebestyrelsen løbende holdes a jour samt sørge for, at nye lærere får kendskab til dens eksistens. Dette kan f.eks. foregå på det første møde i Pædagogisk Råd efter sommerferien. Her kan man bruge tid på at gennemgå de situationer i det forgangne skoleår, hvor planen har været brugt. De nye erfaringer kan medføre, at planen skal justeres. Det kan også være her eventuelle udskiftninger af gruppens medlemmer foretages.

Afdæk skolens resursegrundlag

Vær opmærksom på, at der ofte kan være god hjælp at hente hos såvel interne som eksterne resursepersoner, både når omsorgsplanen skal beskrives og når den skal anvendes i praksis. Det kan være særligt engagerede kolleger, sundhedsplejersken, kommunelægen, PPR, den lokale præst, Falck, politi, socialforvaltning, m.m.

I praksis viser erfaringerne, at ansvaret for at hjælpe børn i sorg i høj grad hviler på den enkelte lærer samt på skolens generelle holdning til problematikken. Samtidig hersker der en udbredt tro på, at det er muligt at skaffe professionel hjælp, når ulykken rammer. Sådan kan det være, men det er ikke altid tilfældet. Det er klogt som udgangspunkt at regne med, at skolen skal have forberedt sig på at afhjælpe problemerne, blandt andet ved at have aftaler med mulige resursepersoner.

Lærere og pædagoger er også mennesker

Som nævnt tidligere kan den ansatte, der har med barnet at gøre, føle sig magtesløs og alene i arbejdet med et barn i sorg. Når død eller alvorlig sygdom kommer tæt på os, aktiveres der mange følelser, som det kan være nødvendigt at få hold på, hvis vi skal kunne støtte barnet bedst muligt. Mange vil reagere med at forsøge at klare vanskelighederne selv og måske opleve skyldfølelse over den måde, sorgen hos barnet håndteres på.

For mange kan der være behov for at få hjælp fra en anden professionel til håndtering af de vanskelige følelser, der måtte opstå. Det skal nævnes, at flere faglige organisationer bl.a. Danmarks Lærerforening giver medlemmer tilbud om hjælp til håndtering af sådanne vanskelige problemstillinger. Anmodning om denne form for hjælp kan også helt legalt rettes til arbejdsgiveren.

Mange skoler er allerede i gang

P.t. har godt 20% af landets folkeskoler udarbejdet skriftlige omsorgsplaner for deres møde med børn i sorg og mange andre er i gang med arbejdet. En del af de skoler, der har en plan, er nævnt på de følgende sider.

Det kan være en god idé at kontakte en eller flere af disse skoler. Men en omsorgsplan er kun brugbar, når den tager udgangspunkt i de vilkår, netop jeres skole er underlagt. Skolens fysiske rammer, lærerpersonalets sammensætning, de elever, som går på skolen, deres forældre, skolens opland og fysiske omgivelser. Naturligvis kan andres planer være en god inspiration og fungere som checkliste for arbejdet frem mod en brugbar omsorgsplan for netop jeres skole.

Skole

Asferg Skole
Bakkeskolen
Bryndum Skole
Brøndbyvester Skole
Bymarkskolen
Ejegod Skolen
Frejlev Skole
Grauballeskolen
Grindsted Skole
Gug Skole
Gørlev Skole
Hadsten Skole
Hedelyskolen
Hedensted Skole
Hee Skole
Helsingør Byskole
Herrested Skole
Hjallerup Skole
Hotherskolen
Hovedgård Skole
Højene Skole
Hårup Skole
Jetsmark Centralskole
Karensmindeskolen
Kingoskolen
Kirkebakkeskolen
Kirketerp Skole
Kroggårdskolen
Kærby Skole
Langhøj Skolen
Langå Skole
Lyshøjskolen
Løsning Skole
Maribo Borgerskole
Mou Skole
Mølleskolen
Mørdrup Skole

Kommune

Purhus
Fredericia
Esbjerg
Brøndby
Hobro
Nykøbing Falster
Aalborg
Silkeborg
Grindsted
Aalborg
Gørlev
Hadsten
Greve
Hedensted
Skive
Helsingør
Ørbæk
Dronninglund
Vallø
Gedved
Hjørring
Århus
Pandrup
Støvring
Slangerup
Vejle
Aalborg
Odense
Aalborg
Struer
Langå
Kolding
Hedensted
Maribo
Sejlfod
Ry
Helsingør

Mørke Skole	Rosenholm
Nordvestskolen	Helsingør
Parkskolen	Struer
Rødby Byskole	Rødby
Seminarieskolen	Aalborg
Sjørring Skole	Thisted
Skovly Skole	Søllerød
Sofiendalskolen	Aalborg
Stagstrup Skole	Thisted
Storebjerg Skole	Hundested
Struer Østre Skole	Struer
Sulsted Skole	Aalborg
Svebølle Skole	Bjergsted
Tinglev Skole	Tinglev
Tofthøj-Skolen	Sejlfled
Tranbjerg Skole	Århus
Ulkebøl Skole	Sønderborg
Ulvkærskolen	Hirtshals
Varnæs Skole	Lundtoft
Virum Skole	Lyngby-Taarbæk
Ølsted Skole	Hedensted
Østbirk Skole	Gedved
Østervangskolen	Hadsten
Ådalskolen	Esbjerg
Ådalsskolen	Rosenholm
Ågerup Skole	Holbæk

Kræftens Bekæmpelse har udgivet følgende materialer som støtte til lærere, der ønsker at være bedre til at tage hånd om børn i sorg

OmSorg - Handleplan, *et idekatalog for skolens møde med børn i sorg*

OmSorg - *når nogen man elsker dør*, til 6.-7. og 8.klasse

OmSorg - *når bånd brister*, til 3.-4. og 5.klasse

OmSorg - *med sorgen som blind passager*, en radiomontage

OmSorg - *når livet går sin vej*, Oscarnomineret tegnefilm

OmSorg - *Solsort og snefnug*. en novellesamling til 9.-10.klasse

I maj 2000 udkommer et nyt inspirations- og undervisningsmateriale:

OmSorg - Børnehaveklasse - 2.klasse.

Pjecer fra Kræftens Bekæmpelse

Hvad fejler du, far?

Når forældre dør

Litteratur om emnet

- Anneberg, Inger** Håbets labyrint. *Når et barn får en livstruende sygdom.*
Høst og søn, 1998
- Dyregrov, Atle** Sorg hos børn. *En håndbog for voksne.*
Dansk psykologisk forlag, 1992
- Dyregrov, Atle** At tage afsked. *Ritualer der hjælper barnet igennem sorgen.*
Hans Reitzels Forlag, 1996
- Dyregrov, Atle og Raundalen, Magne** Sorg og omsorg i skolen.
Senter for Krisepsykologi. Norge, 1994
- Dyregrov, Atle** Børn og traumer. Hans Reitzels Forlag, 1997
- Ekvik, Steinar** Skolen i møde med elever som sørger. *En guide til hjælp for læreren.*
Ad Notam Gyldendal. Norge, 1991
- Ekvik, Steinar** Tårer uden stemme – *Når barn er blandt de som sørger.*
Verbom. Norge, 1996
- Fredsted, Malene** Kan man dø - når man er ung? Holkenfeldt, 1999
- Jacobsen, Anne** Kan man dø om natten? *Når børn rammes af alvorlig sygdom.*
Gyldendals Pædagogiske bibliotek, 1978
- Jacobsen, Anne** Børn og sorg. *Om børns reaktioner på tab og død.*
Clausens bøger, 1988
- Jacobsen, Anne** Altid har sin tid. Hans Reitzels Forlag, 1995
- Kamradt, Jette** Hvis nu mor taber håret – *om børn og død.*
Dansk psykologisk forlag, 1998
- Møller, Erik** Sommeren efter Anemone. Aschehough, 1999
- Olesen, Peter** Min mor døde. Min far døde. 25 danskere fortæller om at miste en mor eller en far.
Kroghs forlag i samarbejde med Kræftens Bekæmpelse, 1999
- Ottesen, Doris** Børn og sorg – *om forældretab i barndommen.*
Dafolo Forlag, 1998
- Poulsen, Lene** At miste – *vidnesbyrd fra en sorg.* Dansk psykologisk forlag, 1995
- Rem, Lene** Jeg hader dig far!...fordi du ikke er her. Lindhardt og Ringhof, 1995
- Rimestad, Christian** ...ad natmørkt hav. *11 interviews om døden.*
Åløkkes forlag, 1992
- Wenneberg, Signe (Red.)** Kære far og mor. *Skilsmissegenerationens voksne børn fortæller.* Aschehough, 1997

Eksempler på færdige omsorgsplaner

Efterfølgende bringes, som inspiration, tre skolars omsorgsplaner. Planerne er valgt, fordi deres forskellighed også viser vigtigheden af, at planen tager udgangspunkt i den enkelte skoles hverdag, arbejdsvilkår, fysiske rammer osv. Deres forskellighed til trods er de hver især udtryk for, hvad man på den enkelte skole sammen er blevet enige om at forpligte sig til.

OM SORGS PLAN

Denne plan skal opfattes som et »beredskab«, der kan bruges, når »det, der ikke må ske, sker«.

1. **Skilsmisse, alvorlig sygdom, kaossituationer o.l.**
2. **Når et barn mister - i nærmeste familie.**
3. **Når skolen mister - en elev - en lærer.**

For at tage *del i* kræves ikke et overmenneske - kun et medmenneske. Alligevel er det legalt ikke at kunne, bare man sikrer sig, at en anden tager over.

Planen deles ud til samtlige medarbejdere. HUSK nye.

Revideres / repeteres 1 gang årligt. (Pædagogisk råd / SU / Skolebestyrelse).

Sættes i årsnummeret af Park Nyt.

Gennemgås på forældremøder i det nye skoleår. Vigtigt at forældre orienterer os, når der sker noget alvorligt for børnene.

1

Skilsmisse, alvorlig sygdom, kaossituationer o.l.

Når ovenstående erfarer, orienteres klasselærer. Klasselærer er forpligtet på, at alle omkring klassen, SFO, servicepersonale og kontoret orienteres.

Klasselærer, evt. sammen med en anden ressourceperson (evt. SFO eller anden kollega) kontakter hjemmet for at finde ud af:

- Hvad der skal gøres.
- Hvem der skal orienteres.
- Hvilken rolle skolen skal tage på sig.

Aftalen skal også indeholde anvisning på orientering af kammerater.

Aftalen forelægges nødvendige personer.

Klasselærer sørger for opfølgning.

2

Når et barn mister - i nærmeste familie

Når ovenstående erfarer, orienteres klasselærer. Klasselærer er forpligtet på, at alle omkring klassen, SFO, servicepersonale og kontoret orienteres.

Klasselærer, evt. sammen med en anden ressourceperson (evt. SFO eller anden kollega) kontakter hjemmet for at finde ud af:

- Hvad der skal gøres.
- Hvem der skal orienteres.
- Hvilken rolle skolen skal tage på sig.

Aftalen skal også indeholde anvisning på orientering af kammerater.

Aftalen forelægges nødvendige personer.

Ved dødsfald orienteres hele personalet.

Følgende overvejes:

- Besøg i hjemmet.
- Deltage i begravelse - lærer/klasse.
- Besøge gravsted.

Klassen/skolen sender under alle omstændigheder blomster med bånd (evt. hjemme-lavet med elevernes navne - hvidt bånd/guld tusch.)

Sker dødsfaldet i ferien - gennemføres det, der er muligt af proceduren efter skolestart.

Opfølgning efter aftale med efterlevende voksen og barn. (Blomst på fødselsdag o.l.)

Emnearbejde: Sorg / tab / livsmod.

Klasselærer sørger for opfølgning.

3

Når skolen mister - en elev - en lærer

Når ovenstående erfarer, orienteres klasselærer. Klasselærer er *forpligtet* på, at alle omkring klassen, SFO, servicepersonale og kontoret orienteres.

Klasselærer, evt. sammen med en anden ressourceperson (evt. SFO eller anden kollega) kontakter hjemmet for at finde ud af:

- Hvad der skal gøres.
- Hvem der skal orienteres.
- Hvilken rolle skolen skal tage på sig.

Aftalen skal også indeholde anvisning på orientering af kammerater.

Aftalen forelægges nødvendige personer.

Ved dødsfald orienteres hele personalet.

Følgende overvejes:

- Besøg i hjemmet.
- Deltage i begravelse - lærer/klasse.
- Besøge gravsted.

Klassen/skolen sender under alle omstændigheder blomster med bånd (evt. hjemme-lavet med elevernes navne - hvidt bånd/guld tusch).

sker dødsfaldet i ferien - gennemføres det, der er muligt af proceduren efter skolestart.

Opfølgning efter aftale med efterlevende voksen og barn. (Blomst på fødselsdag o.l.)

Emnearbejde: Sorg / tab / livsmod.

- Fælles mindehøjtidelighed.
- Flaget sættes på halv. (Klasse, søskendes klasser, hele skolen.)
- Tom plads - markering. (Billede, lys, blomster.)
- Deltagelse i begravelse - skole, kammerater, forældre.
- At mindes - markere fødselsdage fremover.

Forældrene orienteres. Skolens forslag til mindehøjtidelighed drøftes med forældrene.

Klasselærer sørger for opfølgning.

OM SORGPLAN

Denne plan skal opfattes som et »beredskab«, der kan bruges, når »det, der ikke må ske, sker«.

1. Alvorlig sygdom, kaossituationer o.l.
2. Det personlige tab (når en elev i klassen mister)
3. Det kollegiale tab (når skolen mister en lærer/medarbejder)

For at tage *del i* kræves ikke et overmenneske – kun et medmenneske. Alligevel er det legalt ikke at kunne, bare man sikrer sig, at en anden tager over.

1. Alvorlig sygdom, kaossituationer o.l.

Kræver handling med det samme af klasselæreren i samarbejde med en anden af klassens lærere eller person fra støttegruppen.

Kontakt til familien vedr. følgende punkter:

1. Klassens lærere orienteres
2. Klassens kontaktgruppe orienteres
3. Klassen orienteres
4. Klasser og hold, der har berøring med eleven, orienteres
5. Klassen og klasselæreren planlægger modtagelsen af eleven
6. Hvilken rolle skal skolen tage på sig
7. Klasselæreren sørger for opfølgning

2. Det personlige tab (når en elev i klassen mister)

Kræver handling med det samme af klasselæreren i samarbejde med en anden af klassens lærere eller person fra støttegruppen.

Kontakt til familien vedr. følgende punkter:

1. Klassens lærere orienteres
2. Klassens kontaktgruppe orienteres
3. Klassen orienteres

4. Klasser og hold, der har berøring med eleven, orienteres
5. Klassen og klasselæreren planlægger modtagelsen af eleven
6. Evt. deltagelse i begravelsen
7. Opfølgning i klassen gennem samtaler med elever og klassen. Evt. anvendelse af sorgmateriale.

3. Det fælles tab (når klassen mister en elev eller en lærer)

Kræver handling med det samme af inspektør, klasselærer, evt. en anden af klassens lærere i samarbejde med en person fra støttegruppen.

1. Kontakt til familien (inspektør eller klasselærer)
2. Inspektøren orienterer det samlede lærerkollegium
3. Elever og lærere samles i skolegården til en kort mindehøjtidelighed
4. Der flages på halv
5. De berørte klasser bliver på klassen sammen med de centrale personer (åbenhed om det virkelige hændelsesforløb)
6. Et ritualsæt (evt. levende lys)
7. Deltagelse i begravelsen
8. Opfølgning i klassen gennem samtaler og evt. brug af sorgmateriale (klasselærerens ansvar)

4. Det kollegiale tab (når skolen mister en lærer/medarbejder)

Kræver handling med det samme af skolens inspektør.

1. Inspektøren tager kontakt til familien
2. Inspektøren orienterer skolens ansatte
3. Skolens medarbejdere og elever samles i skolegården til en kort mindehøjtidelighed
4. Der flages på halv
5. Skolens medarbejdere samles på lærerværelset til en kort mindehøjtidelighed
6. Evt. deltagelse i begravelsen

Støttegruppe til sorgarbejde

Skolens støttegruppe: 3 lærere + 1 pædagog

Skolens trivselsgruppe: Evt. støttepersoner udefra (præst – repræsentanter fra Kræftens Bekæmpelse / Falck / Politi og andre faggrupper)

Støttegruppens arbejde består i:

- At holde sig a'jour med litteratur og kurser
- At opdatere materialemappen
- At træde ind som støtte, hver der er behov
- Opfølgning og revision på indsats i det forløbne skoleår

Skolens materialer er samlet i en kasse på hemsén.

Kræftens Bekæmpelse

OmSorg - *når bånd brister*, undervisningsmateriale til 3. - 5. klasse.

OmSorg - *når nogen man elsker dør*, undervisningsmateriale til 6. - 8. klasse.

Video, bånd, lærervejledning

Heri findes en udførlig litteraturliste til frilæsning, oplæsning, supplerende litteratur.

Sorg handleplan

Når en elev dør

- Den der først får kendskab til dødsfaldet kontakter klasselæreren.
- Klasselæreren kontakter ledelsen.
- Ledelsen kontakter SFO og øvrige involverede parter

Hvem har ansvaret?

Klasselærer	Ledelsen
Afklaring med hjemmet	Information til medarbejdere
Klassen	Flagning
Kontakt til professionelle	Indkaldelse til og afholdelse af en
Klassens forældre	fælles mindestund

Første kontakt til elevens hjem

Klasselæreren tager kontakt til hjemmet og tager eventuelt på hjemmebesøg for at:

- Få konkrete facts om hvad der er sket. (Rygter manes i jorden).
- Er der oplysninger der ikke må videregives til skolen/eleverne?
- Hvad kan klasselæreren/skolen/SFO hjælpe med?
- Fortælle hvad der vil ske på skolen i løbet af den første dag.
- Afklaring af om forældrene ønsker at deltage i en del af forløbet.

Anden kontakt til elevens hjem

er et hjemmebesøg med det formål at:

- Fortælle om forløbet i klassen.
- Aflevere en buket blomster og evt. et lille brev fra skolen og lærerne.
- Indhente oplysninger om begravelsen.
- Få afklaret om forældrene ønsker lærernes og klassekammeraternes deltagelse. Hvis forældrene ønsker skolens deltagelse i begravelsen, deltager mindst klasselæreren og en repræsentant for ledelsen.

Klassen

- Klasselæreren er i lokalet når de første elever ankommer. Elevens plads kan være markeret på en speciel måde f.eks. med lys.
- Man taler meget grundigt om hvad der er sket. (Rygter skal manes i jorden).
- Man snakker med eleverne om den døde elev. Eleverne skal have lov til at fortælle alt, både positive og negative oplevelser. Det er en god idé at lade eleverne lave et materiale om den døde til forældrene. Det kan være breve, digte, tegninger og små historier.
- Hvis det føles naturligt, kan der bruges materialer fra materialekassen.
- Der skal være mulighed for at lave aktiviteter der ikke har med død at gøre.
- Dagen afsluttes så der ikke er elever der skal hjem til et tomt hus. Eleverne kan

evt. gå i SFO/klubben indtil forældrene kommer hjem. De store skal opfordres til at sidde samlet et sted på skolen, sammen med en lærer de kender godt, indtil de kan tage hjem til forældrene.

- Præsten kontaktes og kommer i klassen for at fortælle om begravelsen. Besøget kan foregå den første dag eller en anden dag inden begravelsen.

Kontakt til professionel

Peter Ulvsgård, præst
Mie Nørgaard, psykolog
PPR

Kontakt til klassens forældre

- Forældrene informeres grundigt om dødsfaldet og begravelsen. Informationen kan, afhængigt af klassetrin, gives skriftligt, eller på et møde.
- Så hurtigt som muligt efter dødsfaldet arrangeres et foredrag for forældrene om børns sorgreaktioner.

Ledelsen

- Informerer skolens medarbejdere om dødsfaldet
- Meddelelsen til SFO-personalet gives af lederen af SFO ved dagens begyndelse.
- Meddelelsen til lærerne gives af klasselæreren eller ledelsen inden skoledagen begynder.
- Klasselærerne går herefter i klasserne og informerer eleverne om at der er sket et dødsfald, og at der skal være en fælles mindestund
- Vær opmærksom på, at der kan være reaktioner p.g.a tætte relationer til børn/søskende i andre klasser.

Afholdelse af mindestund for hele skolen

undtagen den berørte klasse

- Udsmykning findes i materialekassen.
- Ledelsen giver eleverne besked om dødsfaldet. Meddelelsen gives så detaljeret som muligt.
- Der synges en sang.
- Spørgsmål afklares.
- Klasselæreren følger eleverne til klasselokalet og bliver hos dem timen ud.

Hvis dødsfaldet sker i en ferie

Den medarbejder der først får kendskab til dødsfaldet kontakter ledelsen, klasselæreren, en anden af klassens lærere eller en ansat i SFO.

Den person sørger for

- Kontakt til hjemmet.
- Blomster til og deltagelse i begravelsen.
- Skriftlig information til klassens forældre, SFO, ledelsen og klassens øvrige lærere.

Mindestund arrangeres den første dag efter ferien.

Forløbet i klassen foregår også den første dag efter ferien.

Når en elev mister mor/far eller søskende

Kommunikation

Det er vigtigt at den interne kommunikation er optimal.

Går barnet i SFO, kontaktes ledelsen, se telefonliste.

Den person der først får meddelelsen, må drage omsorg for at nedennævnte personer får besked.

- Klasselærer
- Ledelse
- Kontaktperson eller vagthavende i SFO

Da SFO åbner kl. 06.30 er det ofte vagthavende her, der først får meddelelsen.

Hjemmet

Klasselærer/ledelse/SFO's leder, kontakter elevens hjem, og på et passende tidspunkt aflægges hjemmet et besøg, med den hensigt at:

- Informere om, at klassen vil afholde et klassemøde senere på dagen, eller først kommende skoledag om morgenen.
- Hvis det er naturligt, laves dagen til en klasselærerdag.
- Pågældende elev kan selv være tilstede, men det er op til en individuel vurdering.
- Hjemmet får anledning til at sige, om der er noget, de selv ønsker der skal siges eller gøres på dette møde.

Der sendes en buket til hjemmet, gerne ledsaget af en personlig hilsen.

Klasselæremøde – Når eleven er tilstede

- Første morgen efter dødsfaldet eller i løbet af skoledagen, har elevens klasse et klassemøde.
- Det er vigtigt at være opmærksom på klassens reaktion.
- Kan klasselæreren ikke være tilstede, skal det være en anden person som er nært tilknyttet klassen. (Anden lærer eller SFO repræsentant).
- Klassemødet afholdes, om muligt, ikke før der har været kontakt til de efterladte.
- Klasselæreren aftaler med eleven og familien, hvad klassen/skolen kan gøre for at hjælpe eleven gennem sorgen.

Skolens øvrige klasser informeres kort om dødsfaldet

afhængigt af situationen.

- Denne information gives af klasselæreren, samtidig med at elevens klasse bliver informeret.
- Det er vigtigt at alle får samme information.
- Der udarbejdes skriftligt materiale fra skolens ledelse, hvis dette kan lade sig gøre. Så kort og præcist som muligt.

Overvej

- Hvordan skal eleven vende tilbage til klassen ?
- Hvordan skal kammeraterne forholde sig, når den berørte elev kommer tilbage?

Klassens forældreråd

Klasselæreren kontakter klasseforældrerådet.

- Forældrerådet får information om hvad der er sket, og taler om hvad klassen kan/vil gøre.
- Forældrerådet bør sørge for, at der til afdødes hjem kommer en hilsen fra klassekammerater, forældre og lærere. Dette kan være blomster, et brev eller et besøg.
- Vis respekt for de ønsker, som de efterladte har givet udtryk for i samtalen med klasselære-ren/ledelse.
- Husk at en varm hilsen kan tages frem igen og igen. Den kræver ikke mere af en afsender end en blomst eller et kondolancekort. Det er ikke det synligt købte, der betyder noget her.

Begravelsesdagen

- Der kan afholdes klassemøde om morgenen på begravelsesdagen over emnet begravelse.
- Klassens lærere og eventuelt repræsentanter fra SFO deltager i begravelsen.

Når en elev mister andre som står dem nær

Børn får tidligt kontakt til andre mennesker. Det er naturligt at regne med, at børn også vil kunne reagere stærkt, hvis mennesker som står dem nær forsvinder/dør.

Det kan handle om:

- Bedsteforældre, venner etc.
- Vær opmærksom på skilsmissebørn
- Vær opmærksom på at der kan komme sene reaktioner på det skete.

Enesamtaler

Klasselæreren/SFO repr. kan have enesamtaler med eleven.

- Vær en god lytter
- Det er vigtigt, at eleven har en på skolen/SFO at tale med om sin sorg.

Hjemmet

Hvis det føles naturligt, kontaktes hjemmet. Det kan være godt for hjemmet at vide, at skolen/SFO prøver at hjælpe deres barn i sorgen.

- Lad forældrene og eleven selv afgøre, om det er ønskeligt, at der afholdes et klassemøde.

Klasselærere og ansatte i SFO skal huske at orientere nyansatte

Når en ansat dør

Når en ansat pludselig dør eller dør efter længere tids fravær, følges den del af nedenstående, som passer ind i forhold til afdødes arbejdsområde.

Ledelsen sørger for den nødvendige kontakt til andre medarbejdere, for at komme frem til, hvad der skal iværksættes.

Flagning

Skolen flager på halv stang, på selve dødsdagen.

Der flages på begravelsesdagen. Er den afdøde en tidligere ansat, flages der kun hvis denne person fortsat har tilknytning til skolen.

Afdødes familie

Ledelsen tager kontakt til afdødes familie.

- Sørg for at hjemmet får at vide, hvad skolen foretager sig i anledning af dødsfaldet.
- Giv de efterladte mulighed for at komme frem med, hvad de forventer af skolen i denne situation.
- Samme dag sendes en varm hilsen fra skolen.

Information til de ansatte

- Ledelsen kontakter alle og får samlet de ansatte ved skolen til et kort møde, før skolestart.
- Ledelsen skaber rammen om samværet.
- Skolens ansatte har en stund sammen, hvor de mindes den afdøde.
- Ledelsen informerer om, hvordan skolen vil forholde sig mht. denne dag, herunder hvilke informationer der skal gives til eleverne.
- Alle informationer skal være klare og præcise, for at undgå misforståelser.
- Ansatte som rammes af sorgen, og som ikke formår at gennemføre en sædvanlig skoledag, fritages fra dette.
- Send ikke elever hjem, men find alternative løsninger. Slå evt. flere klasser sammen.

Hadsten Skoles materialekasse

I sorg, krise situationer

Findes i kontorets garderobe på øverste hylde.

I kasse 1 skal der være:

- Lys, stager, tændstikker, vase m.m
- Digte
- Oplæsningsbøger
- Musikkassette
- DGI sangbog
- Salmebog
- Skønlitterære bøger for børn og unge om sorg
- Materialet »Når nogen dør«
- Videofilm om døden
- Lydbånd: »Med døden som blind passager«

I kasse 2, skal der være:

- Uddrag af materialet »Omsorg«, Kræftens bekæmpelse
- Faglitteratur om døden, samt andre trosretninger

Telefonliste

Hadsten Skole

Eva Fiedler Bech, skoleinsp.

Helge Lindhardt, viceinsp.

SFO

Bent Olesen, SFO leder

Lisbeth SFO

Vagtcentralen

Tove Hansen

Lægehuset Bjarkesvej

Lægehuset Østergade

PPR

Mie Nørgaard, psykolog

Peter Ulvsgård, præst

Falck, Hinnerup

Hadsten Politi

Hadsten Kommune

Arbejdstilsynet

ISBN 87-7921-014-7